

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม

ผู้วิจัย : นายจวน คงแก้ว

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร., ป.ธ.๗., พธ.บ., ศศ.ม.,

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภสร ป.ธ.๗., พธ.บ., ศศ.ม.

พธ.ด.,(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของรอยพระพุทธรูปและพุทธบาทลักษณะในทางพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษารูปแบบ คุณค่าและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธรูปและพุทธบาทลักษณะในสังคมไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์พุทธบาทลักษณะที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม จากการศึกษาวิจัยพบว่า

แนวคิดเรื่องศาสนาที่มนุษย์เป็นผู้เชื่อสิ่งที่สามารถควบคุมมีอิทธิพลเหนือวิถีทางธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งได้เชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องรอยเท้าที่มาจากความเชื่อว่าเป็นรูปรอยที่เทพเจ้าหรือผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ได้สัมผัสหรือประทับไว้บนโลก หรือเป็นเครื่องหมายที่บรรพบุรุษให้ไว้เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติของคนรุ่นหลัง ส่วนแนวคิดเรื่องพระรัตนตรัยเป็นศรัทธาความเชื่อมั่นที่เกิดจากการประพจน์ปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้วนำมาสั่งสอนว่ามีคุณความดีที่ซัดทุกข์ได้จริง พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งอันเกษมสูงสุดกว่าที่พึ่งอย่างอื่นจริง แนวคิดเรื่องสังเวชนียสถานและ รอยพระพุทธรูปถือว่าเป็นบริโลกเจดีย์และอุทเทสิกเจดีย์ เป็นสื่อสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์เพื่อน้อมรำลึกถึง กราบไหว้บูชาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนโดยมีเจดีย์และสื่อสัญลักษณ์ประเภทต่างๆ เป็นหลักฐานซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีสัญญาวิทยาและทฤษฎีสัญลักษณ์ทางศาสนา หมายถึงรูปหรือรอยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมาก็ดี รอยพระพุทธรูปที่พระพุทธองค์ทรงประทับไว้เองก็ดี ก็เพื่อให้มีความหมายแทนตัวจริงหรือของจริงคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือแทนรอยพระพุทธรูปที่พระพุทธองค์ได้ทรงประทับไว้

ประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธรูปมีมูลเหตุมาจากรากฐานธรรมเนียมของชาวอินเดียที่นิยมทำความเคารพผู้ที่พึงเคารพบูชาที่เท้าหรือด้วยการเอามือไปแตะที่เท้าของผู้นั้นและมาจากการเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้แก่ปุณณิสาสูตร สังยุตตนิกาย อรรถกถา, อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย, พงศาวดารมหาวงศ์ของประเทศศรีลังกา,วรรณกรรมบาลีรุ่นหลัง

ในประเทศไทย,และตำนานเรื่องเล่าในแต่ละประเทศที่ซึ่งมีผู้นับถือพระพุทธศาสนา ส่วนประวัติความเป็นมาของพุทธบาทลักษณะคือรูปมงคลในรอยพระพุทธรูปได้ถูกสร้างขึ้น ตามคติจากอินเดียที่มีแนวคิดเรื่อง มหาปฐิสลักษณะ ๓๒ ประการ เพื่อจะแสดงสัญลักษณ์ว่าเป็นรอยพระพุทธรูปและตามคติจากศรีลังกาที่ถือตามคัมภีร์ชินาลังการฎีกา คัมภีร์นี้ได้บอกรายละเอียดของรูปมงคล ๑๐๘ ประการไว้ รอยพระพุทธรูปและพุทธบาทลักษณะได้มีพัฒนาการรูปแบบไปตามแนวคิดที่มีลักษณะที่ซับซ้อนขึ้นเป็นลำดับในประเทศต่างๆ เริ่มจากสร้างรอยพระพุทธรูปอยู่อย่างเดียว ต่อมาได้เพิ่มรูปธรรมจักรไว้ตรงกลางฝ่าพระบาททั้งสองข้าง ต่อมาก็ได้เพิ่มรูปมงคลเป็น ๓ ประการ,และเป็น ๘ ประการ ครั้นต่อมาได้เพิ่มรูปมงคลให้มากขึ้นถึง ๑๐๘ ประการ ทั้งในรอยพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปเดียวซึ่งนิยมสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน รอยพระพุทธรูปและพุทธบาทลักษณะมีคุณค่าต่อพุทธศิลป์ในสมัยต่างๆ ตามศิลปะนิยมในสังคมไทย ด้านสถาปัตยกรรม ด้านประติมากรรม ด้านจิตรกรรม ด้านวรรณกรรม และด้านอื่นๆ เช่น ด้านจิตใจ ด้านการศึกษาเพื่อให้เข้าถึงหลักธรรม ด้านเศรษฐกิจและสังคม และรอยพระพุทธรูปก่อให้เกิดประเพณีต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับรอยพระพุทธรูปโดยตรงหลายประการ

พุทธบาทลักษณะคือสัญลักษณ์รูปมงคลในรอยพระพุทธรูปในยุคแรกมีรูปธรรมจักรเพียงประการเดียว รูปธรรมจักรสัมพันธ์กับพุทธธรรมคือธรรมจักรกัปวัตตนสูตร ยุคต่อมามีรูปมงคล ๓ ประการ คือธรรมจักร ตรีรัตนและสวัสดิกะ, ตรีรัตนสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมคือ แทนพระพุทธรูปในสถานะอันเป็นรูปปรากฏของสัจธรรม และสวัสดิกะสัมพันธ์กับวัฏฏะ ๓, ยุคต่อมาได้เพิ่มรูปมงคลมากขึ้นเป็น ๘ ประการสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมคือ โลกุตตรธรรม ๙, มหาปฐิสลักษณะ ๓๒, พุทธรัตนะ,ธัมมรัตนะและสังฆรัตนะ,อรหัตตมคคญาณและอรหัตตผลญาณ และยุคหลังต่อมานิยมทำพุทธบาทลักษณะให้มีรูปมงคล ๑๐๘ ประการ ในประเทศไทยได้นิยมใช้จำนวนเลข ๑๐๘ ในทางพุทธศาสตร์และในทางไสยศาสตร์ โดยภาพรวมรูปมงคล ๑๐๘ ประการสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมโดยเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงหลักพุทธธรรมหลายประการเช่น มหาปฐิสลักษณะ ๓๒,บารมี ๑๐,บุชา ๒, เป็นต้น ส่วนรูปมงคลทั้ง ๑๐๘ ประการในรอยพระพุทธรูปที่นักโบราณคดีได้แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือประเภทที่เป็นสัญลักษณ์ของโชคลาภความเจริญและความสมบูรณ์สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรมคือบุญกิริยาวัตถุ ๓,สิกขา ๓,จักร ๔,อิทธิบาท ๔,วุฑฒิ ๔,และทิฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔, ประเภทที่เป็นสัญลักษณ์เครื่องประกอบพระบารมีของพระมหากษัตริย์และพระเจ้าจักรพรรดิสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม คือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และประเภทที่เป็นสัญลักษณ์อันเป็นส่วนประกอบของภพ,ภูมิในระบบจักรวาลสัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม คือ ภพ ๓, ภูมิ ๔ และกฎแห่งกรรม.

Dissertation Title : An Analytical Study of the Characteristics of the Buddha's Footprint in relation with Buddha Dhammas.

Researcher : Mr. Juan Kongkaew

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Dr. Phramaha Somboon vutdhikaro, Pali Vii., B.A., M.A., Ph.D.
(Buddhist Studies)

: Asst. Prof Dr. Prapan Supasorn, Pali Vii., B.A., M.A., Ph.D.
(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 15 March 2016

Abstract

This research is of three objectives:

(1) to study the viewpoints, the theories, the history, the importance and development of the Buddha's Footprint and the characteristics of the Buddha's Footprint in Buddhism.

(2) to study the style, the value and the customs associated with the Buddha's Footprint and the characteristics of the Buddha's Footprint in Thai societies

(3) to analyze the characteristics of the Buddha's Footprint in relation with Buddha Dhammas.

It is found that The viewpoint of humans being who believe in religion can be able to control and be of the influence on the natural ways as well as the humans being, ways of life a strong belief in the footprint that it was associated with the images of gods or the holy persons stepped on leaving for the world or the signs of the ancient leaving for the next generation to follow and observe the precepts. By the way, Regarding the viewpoint about the Three Gems, it is the faith arising from the practice of the Dhammas which the Buddha enlightened and brought to be taught to the people that there was the goodness which could cause one to get end of the sufferings. The Three Gems are the highest refuges. The viewpoint of the four commemorative places and the Buddha's Footprint became the object stupas and commemorative stupas. They are the symbols representing to the Lord Buddha so

that the Buddhist can remember; worship him and strengthening the Buddhist propagation as well. Therefore, the stupas, signs or symbols are supporting evidences in accordance with the semiology theory and the symbolic theory in associated with the religion. The viewpoints on building up the image or the Buddha's Footprint or the Buddha's Footprint stepped on the ground for the Buddhist in order to remember the Buddha, enter the Buddhist Dhammas and also the Buddhist propagation.

The history of the Buddha's Footprint is originated from the tradition of the Indian people. They paid their respect to someone who is respectable at the foot or touching the particle of foot by hands. This true belief is also found in several Buddhist scriptures such as Poon-no-wata-Sutta Sang-yoot-ta-ni-kaya Art-tha-ka-thar, Art-tha-ka-thar-tham-ma-bot Khut-ta-ka-ni-ka-ya, Pong-saw-wa-darn-Ma-ha-wong of Sri Lanka, late Pali literature in Thailand and history each Buddhist country. History of origin of the characteristics of Buddha's Footprint that means the auspicious image in Buddha's Footprint was constructed according from the Indian's viewpoint called The Mahapurisa-lakkhana of the Buddha's 32 seen. According to Sri-Lanka people's viewpoint, The characteristics of the Buddha's Footprint referred to the Ji-na-lang-ka-ra-dee-ka scripture. The detail of 108 blessing forms appear to the Ji-na-lang-ka-ra-dee-ka scripture. The Buddha's Footprint and the characteristics of the Buddha's Footprint remained the good value to the Buddhist arts each period according to the art appreciation in Thai society and many more value in architecture, sculpture, painting, literature as well as other aspects such as thoughts, education to enter the principles of Dhammas, economics and society.

The Buddha's Footprint and the characteristics of the Buddha's Footprint have been developed and varied based upon ideas, Starting from building up both the left and right of the Buddha's Footprint but more and more complicated each country. The characteristics of the Buddha's Footprint at early age was of only the form of Dhamma-cak-ka which is in relation Dhamma-cakkappa-vattana-sutta. In later period, there were 3 blessing forms namely : - Dhamma-cakka, Tree-rattana and Sawasdika which is in relation Dhamma-cakkappa-vattana-sutta ,the symbol of the Lord Buddha, and watta 3 At the later period, the characteristics of the Buddha's Footprint were of more blessing forms of 8 types which is in relation

Lokuttara-Dhamma 9, mahapurisa-lakkhana 32, Buddharattana, Dhammarattana and sungkharattana. In the late old days it is well-known to put the blessing forms of 108 types in Thailand, the blessing forms of 108 types is also well-known in Buddhism and superstition. In general, the 108 blessing forms which is in relation Buddha-Dhamma in several points such as the Mahapurisa-lakkhana of the Buddha's 32, Paramee 10, Poocha 2 etc. Regarding the 108 blessing forms in the Buddha's Footprint, which the archeologist has classified them into 3 categories. The first one is the symbols of fortune, growth and wealthiness which is in relation Buddha-Dhamma. They are Punnakiriya-vatthu 3, Sikkha 3, Cak-ka 4, etc. The second one is the symbols of all concern the Phra-baa-ra-mee determinants of the king. which is in relation Buddha-Dhamma. They are the royal virtues 10 or Raja-dhamma 10. The last one is the symbols of the world, the land in universe which is in relation Buddha-Dhamma. They are Bhava 3, Bhumi 4, Reciprocal deeds or Law of Karma.

กิตติกรรมประกาศ

ด้วยความสำนึกและซาบซึ้งในอุปการคุณของอาจารย์และคณาจารย์ จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้เกี่ยวข้องที่ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งผู้วิจัยขอแสดงความขอบคุณเป็นลายลักษณ์อักษรเอาไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณท่าน พระเมธาวิเชียร, ผศ.ดร.ประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์และขอบคุณ รศ.ดร.สมชัย ศรีนอก กรรมการสอบที่ได้ให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำปรับปรุงแก้ไขจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์

ขอบคุณอาจารย์ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภกร ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาเฉพาะ อาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งได้คอยติดตามให้คำปรึกษาแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนแล้วเสร็จ

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสัมภาษณ์ทั้ง ๓ ท่าน คือ พระมหาดนัยพัชร คัมภีรปัญญา, ดร. รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร และ ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม,

ขอบคุณอาจารย์ ดร.ดวงเพชร สมศรี และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาควิชาเฉพาะทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำ บริการอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอบคุณเพื่อนๆ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาเฉพาะ รุ่น ๑ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ รวมทั้งพี่น้องนิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชาเฉพาะ รุ่น ๒, ๓ ทุกท่านที่ได้เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยตลอดมา

ขอบคุณ คุณวาสนา คงแก้ว และ น.ส.สุภัทรา คงแก้ว ที่ได้ห่วงใยคอยช่วยเหลือดูแลเรื่องอาหารและเป็นการช่วยเหลือในระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ประการสุดท้าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณเจ้าของหรือผู้ผลิตแหล่งข้อมูลผลงานวิชาการของนักวิจัยและการให้สัมภาษณ์ของผู้เชี่ยวชาญ, นักโบราณคดี, ผู้ทรงคุณวุฒิ ท่านเจ้าอาวาสวัดและผู้เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทที่ผู้วิจัยได้ใช้ศึกษาค้นคว้าและได้สัมภาษณ์ ทั้งชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ ประมวลมาอ้างอิงในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และขออุทิศพลังเรียงความมานะพยายาม ในการศึกษาค้นคว้าทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อความยั่งยืนแห่งพระพุทธศาสนา ในผืนแผ่นดินไทยสืบไป พร้อมทั้งขออุทิศให้เป็นผลบุญแก่ บิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ญาติมิตรและผู้มีพระคุณที่ได้เคยช่วยเหลือเกื้อหนุนผู้วิจัยมาจากอดีตถึงปัจจุบันและสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยทั่วกัน เทอญ.

นายจวน คงแก้ว

๑๕ มีนาคม ๒๕๕๙